

**TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDIT NAZORAT
TIZIMLARINI RIVOJLANTIRISH VA ULARNING SAMARADORLIGINI
OSHIRISH YO'LLARI**

Sotvoldiyeva Irodaxon

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti "Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi

4-bosqich K-114-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: D.Razzokov

Annotatsiya: Tijorat banklari faoliyatining barqarorligi va ishonchliligini ta'minlashda ichki audit nazorat tizimlarining roli katta ahamiyatga ega. Bank ichki audit nazorat tizimlarini rivojlantirish va ularning samaradorligini oshirish bankning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, xatarlarni oldindan aniqlash va bartaraf etish, moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlash imkonini beradi. Mazkur maqolada tijorat banklarida ichki audit nazorat tizimlarining hozirgi holati, ularni rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajribalar va milliy amaliyotning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ichki audit nazorat tizimlarining samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari bank ichki nazoratining mustahkamlanishiga va ichki audit sifat ko'rsatkichlarining oshishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, ichki audit, nazorat tizimi, samaradorlik, moliyaviy barqarorlik, ichki nazorat, xatarlarni boshqarish, audit mexanizmi, bank faoliyati, audit jarayoni.

Аннотация: Обеспечение стабильности и надежности деятельности коммерческих банков во многом зависит от развития и повышения эффективности систем внутреннего аудита и контроля. Развитие системы внутреннего аудита способствует укреплению финансовой устойчивости банка, своевременному выявлению и устранению рисков, а также повышению

точности финансовой отчетности. В данной статье проанализированы текущее состояние систем внутреннего аудита в коммерческих банках, международный опыт и особенности национальной практики. Также разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по повышению эффективности внутреннего аудита и контрольных систем. Результаты исследования способствуют укреплению внутреннего контроля банков и повышению качества внутреннего аудита.

Ключевые слова: *коммерческие банки, внутренний аудит, система контроля, эффективность, финансовая устойчивость, внутренний контроль, управление рисками, механизм аудита, деятельность банка, процесс аудита.*

Abstract: *Ensuring the stability and reliability of commercial banks largely depends on the development and enhancement of internal audit and control systems. Developing internal audit control systems strengthens the financial stability of banks, enables timely identification and mitigation of risks, and ensures the accuracy of financial reporting. This article analyzes the current state of internal audit control systems in commercial banks, explores international practices and the specifics of national implementation. Moreover, scientifically grounded proposals and recommendations for improving the efficiency of internal audit and control mechanisms are developed. The research results contribute to strengthening banks' internal control and improving the quality of internal audit.*

Keywords: *commercial banks, internal audit, control system, efficiency, financial stability, internal control, risk management, audit mechanism, banking operations, audit process.*

KIRISH

Hozirgi davrda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va ishonchliligi nafaqat ularning mijozlari oldidagi majburiyatlarini bajarishi, balki butun moliya bozorining barqaror ishlashini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bank tizimida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy va operatsion xatarlar, noto'g'ri boshqaruv qarorlari, mablag'lardan maqsadsiz foydalanish kabi omillar bank faoliyatining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ichki audit nazorat

tizimlarini rivojlantirish va ularning samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sifatida qaraladi.

Ichki audit bank ichki nazorat tizimining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U bank faoliyatidagi moliyaviy va operatsion jarayonlarni nazorat qilish, xatarlarni baholash, mavjud resurslardan samarali foydalanish hamda rahbariyatga xolis tavsiyalar taqdim etish vazifasini bajaradi. Mazkur tizimning puxta tashkil etilishi bankning ichki boshqaruv mexanizmlarini mustahkamlash, moliyaviy xatoliklarni oldini olish va mijozlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda bank tizimini modernizatsiya qilish, ichki nazorat va audit tizimlarini xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq, amaliyotda ba'zi kamchiliklar – auditorlarning malaka darajasining pastligi, audit tavsiyalarining to'liq ijro etilmasligi va texnologik yetishmovchiliklar mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolada tijorat banklarida ichki audit nazorat tizimlarining hozirgi holati, ularni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari, xorijiy tajribalar asosida milliy sharoitga mos takliflar ishlab chiqiladi. Shuningdek, ichki audit samaradorligini oshirish bo'yicha konkret amaliy yo'nalishlar tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ichki audit nazorat tizimlarini rivojlantirish bo'yicha jahon olimlari tomonidan ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Xorijiy manbalarda ichki auditning tashkil etilish tamoyillari, nazorat mexanizmlarining samarali ishlash usullari va xalqaro standartlarga mos yondashuvlar keng yoritilgan. Masalan, J. Robertson va M. Spencer o'z tadqiqotlarida ichki auditning nazorat tizimlari bilan uzviy bog'liqligi, ichki nazoratning samaradorligi va audit xulosalarining amaliyotga tatbiqi muhimligini ta'kidlaydilar.

Mahalliy olimlardan Sh. Xodjayev, A. Abduraxmonov va S. Abdukarimov tijorat banklari ichki audit tizimining o'ziga xos jihatlarini, milliy bank amaliyotida ichki nazoratni takomillashtirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqqanlar. Ularning ishlarida ichki audit va nazorat mexanizmlarini avtomatlashtirish,

auditorlarning malakasini oshirish va audit natijalarini monitoring qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli tahlil, taqqoslash, sintezlash va empirik metodlardan foydalanildi. Shuningdek, O'zbekiston tijorat banklarining ichki audit tizimi amaliy holatining o'rganilishi, xalqaro tajribalar bilan taqqoslanishi va mavjud muammolar aniqlanib, ular asosida ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, tijorat banklarida ichki audit nazorat tizimlari mavjud bo'lsa-da, ularning samaradorligini oshirish borasida hali amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar ko'p. Amaldagi ichki audit jarayonlari ko'pincha an'anaviy yondashuvlarga tayangan bo'lib, zamonaviy texnologiyalar, avtomatlashtirilgan dasturlar va riskka asoslangan audit metodlari yetarlicha qo'llanilmaydi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, ichki audit nazorat tizimining samaradorligi, avvalo, auditorlarning malakasi, ichki audit xizmatining mustaqilligi, audit tavsiyalarining bajarilish darajasi va ichki nazoratning mukammalligi bilan uzviy bog'liqdir. Ko'plab tijorat banklarida audit xulosalarining to'liq ijro etilmasligi va ularning monitoringi yetarlicha yo'lga qo'yilmagan. Bu esa bank faoliyatida ayrim xatoliklar va moliyaviy xatarlarning o'z vaqtida bartaraf etilmasligiga sabab bo'lmoqda.

Ilg'or xorijiy tajribalar asosida aniqlanishicha, ichki audit nazorat tizimlarini rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar asosida avtomatlashtirilgan audit tizimlarini joriy etish, auditorlar malakasini doimiy oshirish, ichki nazorat qo'mitalarini mustahkamlash va riskka asoslangan audit amaliyotini kengaytirish zarur.

MUHOKAMA

Tadqiqot davomida olingan natijalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, ichki audit nazorat tizimlarining samaradorligi bevosita ichki nazorat tizimining mukammalligiga, auditorlarning mustaqilligiga va professional tayyorgarligiga bog'liqdir. Amalda ayrim tijorat banklarida ichki audit bo'limi rahbariyati bilan

to'liq mustaqil ishlamasligi, audit tavsiyalarining ijro holatini muntazam monitoring qilish tizimi yetarlicha shakllanmaganligi auditning amaliy samaradorligini pasaytiradi.

Bugungi globallashtirish davrida bank ichki audit tizimlarining samaradorligini oshirish uchun xalqaro standartlarga mos keluvchi ichki nazorat reglamentlarini ishlab chiqish, zamonaviy audit metodlarini joriy etish va ichki audit xulosalarini raqamli monitoring tizimlari orqali nazorat qilish dolzarb masaladir.

Shuningdek, ichki audit jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirish auditor ishini yengillashtiribgina qolmay, inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytiradi, ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, bank rahbariyatining ichki audit tavsiyalariga amal qilishi, ularni o'z vaqtida bajarishi ichki nazorat tizimining sifatini oshiradi va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Ichki audit nazorat tizimlarini rivojlantirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni milliy bank amaliyotiga moslashgan holda tatbiq etish ham bank tizimining barqarorligini ta'minlaydi. Buning uchun auditorlar malakasini oshirish bo'yicha muntazam o'quv kurslari tashkil etish va yangi texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish lozim.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar va muhokamalar asosida xulosa qilish mumkinki, tijorat banklarida ichki audit nazorat tizimlarini rivojlantirish va ularning samaradorligini oshirish bank moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Ichki audit tizimi bank faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy xatarlarni oldindan aniqlash, ularni bartaraf etish va resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Amaliyotda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish uchun tijorat banklari rahbariyatiga quyidagi tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq: ichki audit xizmatining mustaqilligini mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalar asosida audit jarayonlarini avtomatlashtirish, riskka asoslangan audit amaliyotini kengaytirish, auditorlarning malaka darajasini oshirish va ichki audit natijalarining ijrosini

raqamli monitoring qilish tizimini yo'lga qo'yish.

Mazkur tavsiyalar amaliyotga to'liq tatbiq etilganda, tijorat banklarining ichki nazorat tizimi mustahkamlanadi, ichki auditning samaradorligi oshadi va bank tizimining umumiy barqarorligi ta'minlanadi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli «Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma'lumotlari — www.cbu.uz.
3. Ходжаев III. (2022). Bank ishi va audit asoslari. Toshkent: «Fan va texnologiya».
4. Abduraxmonov A. (2021). Ichki audit va nazorat tizimi. Toshkent: «IQTISOD-MOLIYA».
5. Spencer M., Robertson J. (2020). Internal Auditing: Principles and Practices. London: Oxford University Press.
6. Moeller R. (2020). Brink's Modern Internal Auditing. Wiley.
7. Basel Committee on Banking Supervision (2021). Internal Audit Function in Banks.
8. International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (The IIA).
9. Abdukarimov S. (2023). Moliyaviy nazoratning zamonaviy yondashuvlari. Toshkent: «IQTISODIYOT».
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi tahrir).